

2.

KONTZEPTUZKO ESPARRUA

2.1. AURREKARI HISTORIKOAK

Transexualitatearen fenomenoak kultura eta erlijio guztietan gertatu eta onartu izan da Gizateriaren historia osoan, eta ohiko moduan, espiritualtasunaren eta/edo erlijioaren esparruarekin lotu izan da. Babiloniarren Hammurabi-kodean aurki ditzakegu aipamen zaharrenak; mitologia klasikoan ere barra-barra agertzen dira sexu-nortasun anatomikoen eta sozialen arteko konbinazio posibleen aipamenak, baita sexu-aldaketenak ere. Antzinako Erroman, Gallae-ak ziren, Zibelaren gurtzaile. Sanskritoan, “kliba” hitza erabiltzen zen argi eta garbi ez emakumetzat, ez gizontzat har ez zitezkeen pertsonak izendatzeko. Kultura hinduan, “hijra” dira erritu bati jarraiki zikiratu eta apaizeme bihurtzen ziren gizonak; gaur egungo Indian oraindik ere bizirik dago tradizio hori.

Azterlan antropologikoetan argi ikusi da transexualitatea izan bazela eta normalizatuta zegoela iparraldeko Amerikako etnia indigenetan. Siouzentzat, “winkte” ziren; yuma etniarentzat, “elsa”; navajoentzat, “nadle”. Afrikan ere agertzen da fenomenoak hainbat tributan: Kenyako Pokot herrian, “sererr” dira; edo Madagaskarren “sarombavy”.

Erljio monoteistak gailentzen hasi zirelarik, bizitzaren ikuspegi dikotomikoa ezarri zuten eta, harrezkero, sexu biologikoekin bat ez datorren adierazpen oro ukatu eta jazartu egin izan da.

XIX. eta XX. mendeetan, mendebaldeko mundua sekularizatzearekin batera “egitate transexuala” zientifikoki aztertzeak aukera zabaldu zen. Lehenik desbideratzeak hartu zen; gero, nahasmendu mentaltzat, eta gaur egun, gaixotasun mentalen sailkapenetik ateratzeko joera eta aldarrikapena da nagusi.

2.2. KONTZEPTUAK

Jarraian, kontzeptuak zehatz-mehatz argituko ditugu; zenbaitentzat, esan beharrik gabekoa izan daitekeen arren, beste pertsona batzuentzat –osasunaren, hezkuntzaren eta gizartearen esparruetako profesionalentzat ere, agian– zehaztapen hori egitea egokia eta komenigarria izan daiteke, kontzeptuekin anabasa handia dagoela konturatu baikara.

Hasteko, “**sexu-nortasuna**” eta “**sexu-orientazioa**” bereizi behar dira. Sexu-nortasuna zera da, pertsona bera jabetzea sexu jakin batekoa dela sentitzen duela edo sexu jakin batekin identifikatzen dela. Kontzeptu horren arabera, pertsona bat zisgizon edo zisemakume izan daiteke (sentitzen duen sexua, bere buruarekin identifikatzen duen sexua bat datorrenean jaiotzean esleitutako sexuarekin), edo gizon nahiz emakume transexual izan daiteke (sentitzen duen sexua, bere buruarekin identifikatzen duena jaiotzean esleitutakoarekin bat ez datorrenean). Sexu-orientazioa, ordea, pertsona batek sentitzen duen sexu-erakarpena da; erakarpen hori, aldi berean, heterosexuala izan daiteke, (beste sexuko pertsonetikiko erakarpena

sentitzea), homosexuala (sexu bereko pertsonetikiko erakarpena sentitzea) edo bisexuala (bi sexuetakiko pertsonetikiko erakarpena sentitzea). Horrela, bada, pertsona transexualak –gizon nahiz emakume– ere heterosexual, homosexual edo bisexual izan daitezke.

Beste bi kontzeptu bereiztea ere garrantzitsua da, semantikoki nahasten baitira: **“sexua”** eta **“generoa”**. Sexua gizon edo emakume izatearekin lotuta dago. Generoa, aldiz, sexu bakoitzari kulturalki lotzen zaizkion adierazpen eta balioen multzoa da. Sexu hitza gizon edo emakume hitzen aurretik agertu ohi da (arra edo emea, gizakiez beharrian, animaliez ari bagara) eta genero hitza maskulino edo femenino hitzen aurretik. Hori horrela, sexu bakoitzak berezkoa duen rolaren parekotasun har daiteke generoa. “Maskulinoa” gizonen bereizgarritzat hartuko genuke, hau da, alderatuta, emakume baino gizon askoz ere gehiagok betetzen duela ezaugarri hori. Eta beste horrenbeste “femenino” hitzarekin, baina emakumeen kasuan.

Horrenbestez, **“genero-portaera ez-normatiboak”** dira gizartearen eta kulturaren arloko itxaropen eta arauarekin bat ez datozenak. Adibidez, mutiko batek panpinekin jolastea edo printzesaz mozarrotzea gogoko duenean, edo neskatxa bati errugbian jokatzeko gustatzen zaionean, edo gonak janzteara atsegina ez duenean. Helduen artean ere gertatzen dira genero-portaera ez-normatiboak; adibidez, gutxiesteko asmo txarrez “afeminatu” edo “emagizon” esaten zaie zenbait gizoni (baina adjektibo horrek ez luke iraingarria izan behar), edo “mari-mutil edo mari-gizon” zenbait emakumeri, asmo txarrez. Genero-bizipen eta genero-adierazpen askotariko horiek ez dute zertan transexualitatearekin loturarik izan. Trabesti batek edo aurreko adibideetako pertsonen antzera jokatzeko duen norbaitek ez du zertan sentitu berak sentitzen duen sexua ez datorrela bat jaiotzean esleitutakoarekin.

Generoa sentitzeko eta adierazteko modu asko daude, eta horietako bat da **“transgeneroa”**. Transgenero den norbaitek ez du bere burua bietako ezein generorekin identifikatzen, edo bestela, bi generoekin identifikatzen du aldi berean. Pertsona transgeneroak aipatzen ditu arartekoak 2009ko txosten batean, pertsona transexualarekin batera, baina batzuk eta besteak ongi bereizita⁴.

Azkenik, kontzeptuen atal hau bukatzeko, foro askotan **“trans”** izenarekin aipatzen den hori zehaztuko dugu. Kontzeptu bat baino gehiago, trans hitza termino orokorra da eta barruan biltzen ditu bai jaiotzean esleitutako sexuarekin bat ez datorren sexu-nortasuna duten pertsonak (gizon eta emakume transexualak), bai jaiotzetik sexuaren arabera gizarteak espero duenarekin bat ez datozen genero-portaerak dituzten pertsonak (transgeneroak, trabestiak, queer-ak, drag queen-ak...). Oinarritzeko Eskubideen Europako Agentziaren arabera, trans terminoan sexu-nortasun eta genero-adierazpen ugari bil daitezke⁵. Ikerlanean, hainbat azpikategoria zerrendatzen dira: transexuala, transgeneroa, trabestia, genero-aldaerak, queer; eta “bestelakoak” kategoriaz gain, euren nortasuna euren hitzen bitartez deskribatzen dutenak ere bai.

⁴ Transgeneroen eta transexualen egoera Euskadin (2009). Arartekoa.

⁵ Beig trans in the European Union (2014). European Union Agency for Fundamental Rights.

Ikus daitekeenez, sexu-nortasunen eta genero-adierazpenen aniztasunaren sorta askotarikoa da. Eta administrazio publikoek horiei guztiei eskaini behar diete arreta eta errespetua, baina denek ez dute osasun-arretarik behar izango. Transexualek behar izaten duten ebakuntza mediko-kirurgikoaren maila ere oso desberdina izan daiteke. Ezaugarri fisikoak norberak sentitzen duen sexuaren ahalik eta antzekoenak izatea da kontua (lehen mailako eta bigarren mailako sexu-karakterek egokituta), baina non dago muga? Ahalik eta gehien? Ez, pertsona bakoitzak nahi duen arte, sentitzen duen premiaren arabera. Zeren pertsona bakoitzak bere sexu-organoekiko eta bigarren mailako sexu-karakterekiko duen adostasun- edo gaitzespen-maila aldakorra baita.

Orain, aipatu nahi genuke Enplegu eta Gizarte Politiketako Sailak proposamen bat egin zuela gida honetarako; hain zuzen ere, trans termino orokorrean biltzen diren pertsona guztiei bideratutako jardunak gomendatzea gida honetan, eta halaber, transexual hitzaren ordeztasun erabilteza. Gomendio hori egin genuen zeren Berdinduk lesbiana, gay, “trans” eta bisexualen aldeko jarduerak aipatzen baititu, eta arartekoaren “*Transexualen eta transgeneroen egoera Euskadin*” txostena ere aintzat hartu baikenuen. Baina, azkenean, zera erabaki dugu: gida honetan jasotako hezkuntzaren eta gizartearen esparruetako jardunen xede-biztanletzat hartu dugu trans eremuan biltzen den askotariko sorta, baina osasun-arloko jardunei dagokienez, soilik pertsona transexualei ematen zaien arreta hartzen du eraginpean.

Gidaren izenburuan transexual hitzari eustea ere erabaki dugu, lehen ere esan dugunez, gida bera egitea lege-agindu baten ondorio delako; hain zuzen ere, 14/2012 Legean argi eta garbi adierazten da gida kliniko bat egin behar dela: “*Lege honen xedea da transexualei bermatzea Euskadiko herri-administrazioetatik arreta integrala eta beren beharrezko mediko, psikologiko, juridiko eta bestelakoetara egokitua jasotzeko eskubidea, gainerako herritarrek jasotzen duten moduan. Gainera, babesa ematea beren askatasuna erabil dezaten, oro har, bizitza sozialeko eremuetan eta, bereziki, zerbitzu publikoetan*”. Legearen 2. artikuluan hitzez hitz aipatzen da Lege hori Euskal Autonomia Erkidegoko edozein udalerritan benetan bizi diren eta transexualak diren guztiei aplikatuko zaiela.

2.3. TERMINOEN GLOSARIOA

Transexualitatea zenbait pertsonari eslei dakiokkeen ezaugarria da; beraz, transexual hitza ez da inoiz izen moduan erabili behar, beti adjektibo moduan, aurretik honako izen hauek dituela: pertsona, gizona, emakumea, neska edo mutila; hartara, ezaugarri hori ez da etiketa bihurtuko. Arau hori bera aplikatu behar da beste termino hauen kasuan ere: trans, transgenero, trabesti, heterosexual eta abar.

SEXU-NORTASUNA: Sexu bateko kide izatearen kontzientzia propioa.

SEXU-ORIENTAZIOA: Pertsona batek sentitzen duen sexu-erakarpina; pertsona hori HOMOSEXUALA izan daiteke (sexu berekoek erakartzen badute); HETEROSEXUALA (beste sexukoek erakartzen badute) edo BISEXUALA (bi sexuetako pertsonak erakartzen badute).

GENEROA: Gizartearen eta kulturaren arloetan sexu batekin edo bestearekin lotzen diren portaera, jarrera, adierazpen eta/edo balioen multzoa.

MASKULINOA: Gizonen bereizgarria. Alegia, alderatuta, emakume baino gizon askoz ere gehiagok betetzen duela ezaugarri hori.

FEMENINOA: Emakumeen bereizgarria. Alegia, alderatuta, gizon baino emakume askoz ere gehiagok betetzen duela ezaugarri hori.

GENERO-PORTAERA EZ-NORMATIBOA: Beste sexuarekin lotzen direlako, gizartearen eta kulturaren arloko itxaropen eta arauekin bat ez datozen portaerak.

SEXUA: Gizakiak bereizten dituzten bi bereizgarri sexualetako bakoitza: gizona ala emakumea.

SEXATZEA: Sexuaren arabera sailkatzea; gizona edo emakumea gizakien kasuan, arra edo emea gizakia ez den beste animalien kasuan. Ohiko moduan, sexazioa (sexatzearen ekintza) jaiotzean egiten da, genitalen arabera. Gizakien kasuan, sexazioa zuzendu egin behar izaten da, hala badagokio, pertsona bakoitzak sentitzen duen sexuaren araberrako sexu-nortasuna aintzat hartuta.

SEXUAZIOA: SEXU-BEREIZKETAKO prozesua. Kromosomikoa, gonadala, genitala eta zerebrala izan daiteke.

SENTITZEN DEN SEXUA / SEXU PSIKOLOGIKOA: Norberak bere burua identifikatzen duela sentitzen duen sexua. Gainerakoek sexu horren arabera identifikatu eta tratatu beharko dute.

LEGEZKO SEXUA EDO SEXU ZIBILA: Erregistro zibilean (jaiotza-agirian jasotakoaren arabera) eta NANan agertzen den sexua. Eta, horren ondorioz, administrazio publikoetako dokumentu ofizialetan.

TRANSEXUALITATEA: Pertsona batek bere burua identifikatzen duela sentitzen duen sexua (sentitzen duen sexua edo psikologikoa) jaiotzean genitalen arabera esleitutako sexuarekin bat ez datorrenean gertatzen den bizitzako egoera edo izaera.

TRANSEXUALA: Transexualitatearen izaera adierazten duen adjektiboa.

GIZON TRANSEXUALA: Jaiotzean neskatzat sexatutako gizona. Transexualitate-egoeran dagoen gizona.

EMAKUME TRANSEXUALA: Jaiotzean mutikotzat sexatutako emakumea. Transexualitate-egoeran dagoen emakumea.

GIZON/EMAKUME ZISEXUALA: Sentitzen duen sexua –psikologikoa– eta jaiotzean esleitutako sexua bat datozkion gizona edo emakumea.

INTERSEXUALA: Genital anbiguoekin (bi sexuei dagozkienak) jaiotzen direnei eta/edo bi sexuei lotutako ezaugarriak (anbiguoak) dituztenei aplikatzen zaien adjektiboa.

TRANSGENEROA: Izen bereko egoera adierazten duen adjektiboa; bere burua bi sexuekin –aldi berean– identifikatzen dutenei edo ez batarekin, ez bestearekin identikatzen ez dutenei aplikatzen zaie.

TRANS: Adjektibo orokorra da, eta barruan biltzen ditu bai jaiotzean esleitutako sexuarekin bat ez datorren sexu-nortasuna duten pertsonak (gizon eta emakume transexualak), bai jaiotzetiko sexuaren arabera gizarteak espero duenarekin bat ez datozen genero-portaerak dituzten pertsonak (transgeneroak, trabestiak, queer-ak, drag queen-ak...).

TRABESTIA: Kitzikapenagatik, ikuskizun baterako edo, besterik gabe, mozerro gisa, gizartean kontrako sexuari esleitzen zaizkion jantziak janzten dituen izendatzeko erabiltzen den adjektiboa.

TRANSFOBIA: Transexual diren edo ematen duten pertsonetiko edo irudimenean transexualekin lotzen diren pertsonetiko beldur eta gaitzespena.

HOMOFOBIA: Homosexual diren edo ematen duten pertsonetiko edo irudimenean homosexualekin lotzen diren pertsonetiko beldur eta gaitzespena.